

Een pasgeboren staat, of een recentelijk
ontwaakte natie?
De historische roman als vormgever van het
collectieve Belgische geheugen¹

door

Nele BEMONG

Summary

Between 1830 and 1850, practically out of nowhere there came into being a truly 'Belgian' literature, written both in Flemish and in French, but aimed at a single goal: the creation of a Belgian past and the construction of a Belgian national identity. The historical novel played a crucial role in this construction and representation of a collective memory for the Belgian state just out of the cradle. The prefaces to these historical novels are characterized both by the central role granted to the representation of Flanders as the cradle of nineteenth-century Belgium, and by the organically and religiously inspired imagery. Attempts were made to create an intimate genealogical relationship with the forefathers, in order to make the Belgian citizens feel closer to their rich heritage. Through the activation of specific recollections from the immense archive of the collective cultural memory, Belgian independence found its legitimization both towards the international community and towards the Belgian people.

Pas in 1827, veertien jaar na Walter Scotts *Waverley*, dat als het startpunt wordt beschouwd van de stroom historische romans die Europa in de vroege negentiende eeuw overspoelde, verscheen de eerste Frans-Belgische historische roman: H.-G. Mokes *Le Gueux de Mer ou La Belgique sous le Duc d'Albe*². Deze werd in 1832 in het

¹ De basis van deze tekst ligt in de Engelstalige lezing "A State Just out of the Cradle, but with Age-old Recollections. The Memory-shaping Function of the Belgian Historical Novel" die ik in juni 2004 tijdens het Hermes International Seminar te Giessen gepresenteerd heb. Deze lezing is in de Proceedings van het Seminar gepubliceerd (Ansgar Nünning, Marion Gymnich en Roy Sommer (red.), *Literature & Memory: Theoretical Paradigms - Genres - Functions*. Tübingen, Narr Francke Verlag, 2006, p.113-127).

² Moke, Henri-Guillaume, *Le Gueux de Mer ou La Belgique sous le Duc d'Albe*. (GdM). Bruxelles, Sacré, 1827. 2 vol.

Nederlands vertaald,³ maar het Vlaamse publiek moest daarna nóg vijf jaar wachten voor Hendrik Conscience *In 't Wonderjaer [1566]. Historische tafereelen uit de XVIe eeuw*⁴ (meteen de eerste oorspronkelijke Vlaamse roman) zou publiceren. Op dat moment had de historische roman in de rest van Europa al gedurende meer dan twee decennia bewezen dat hij als literair genre de geschiedenis kon helpen (re)construeren, en dat hij een niet geringe rol kon spelen in de vorming van een nationale identiteit, door uit het culturele geheugen te putten – en een nationale identiteit was precies wat België in die jaren nodig had. Mede op aandringen van politici wendden de Belgische romanciers zich in groten getale tot dit “specific ‘memory linked’ literary genre”⁵ dat een cruciale rol zou gaan spelen in de constructie en representatie van een collectief geheugen van de piepjonge staat, een geheugen dat aanvankelijk Belgisch van inslag was, maar dat later een meer Vlaamse oriëntatie zou krijgen⁶.

Aan de hand van de vroeg-negentiende-eeuwse Belgische historische roman zal ik laten zien hoe *voorwoorden*, die in de achttiende eeuw reeds de geprivilegieerde plaats vormden voor de verwoording van romanopvattingen en genrebeshouwingen, ook een ideale discursieve biotoop vormden om de actuele en prangende kwestie van natievorming en het probleem van het collectieve geheugen van een pasgeboren staat aan te kaarten. In deze bijdrage zal ik een gedetailleerde analyse presenteren van het nationaal geïnspireerde discours dat doorklinkt in de voorwoorden tot bijna alle Belgische historische romans uit de eerste twee decennia na de onafhankelijkheid. In deze analyse zal ik mij voornamelijk richten op het discours rond ‘geheugen’ en ‘nationale identiteit’. Een dergelijke analyse zal duidelijk maken dat de historische roman, in de bredere context van wat een ‘integrale historische cultuur’ genoemd mag worden, functioneerde als één van de voornaamste media voor de verspreiding van de eeuwenoude herinneringen van de uit zijn as herrezen feniks België⁷.

³ Moke, Henri-Guillaume, *De watergeus, of: België onder den hertog van Alba*. Aalst, De Vos, 1832.

⁴ Conscience, Hendrik, *In 't Wonderjaer [1566]. Historische tafereelen uit de XVIe eeuw*. Antwerpen, Schoeseters, 1837.

⁵ Van Gorp, Hendrik, en Ulla Musarra-Schroeder, “Introduction: Literary Genres and Cultural Memory”, in: Hendrik Van Gorp en Ulla Musarra-Schroeder (red.), *Genres as Repositories of Cultural Memory*. Amsterdam/Atlanta, GA: Rodopi, 2000 (= *Literature as Cultural Memory* 5), p. I-IX (III).

⁶ Vos, Louis, “Van België naar Vlaanderen”, in: Kas Deprez en Louis Vos (red.), *Nationalisme in België. Identiteiten in beweging, 1780-1995*. Antwerpen/Baarn, Houtekiet, 1999, p. 89-90.

⁷ Tollebeek, Jo, “Enthousiasme en evidentie. De negentiende-eeuwse Belgisch-nationale geschiedschrijving”, in: Jo Tollebeek, *De ijkmeesters: opstellen over geschiedschrijving in Nederland en België*. Amsterdam, Bakker, 1994, p. 57-74 (62).

1. ÉÉN BELGISCHE NATIONALE LITERATUUR, MET HET OUDE GRAAFSCHAP VLAANDEREN ALS WIEG VAN HET ACTUELE BELGIË

Hobsbawm stelt dat in de negentiende eeuw, “the equation nation = state = people [...] undoubtedly linked nation to territory”⁸. In het voorwoord tot *Conscience's Phantazy*, een bundel verhalen (en verzen) die in 1837 als tweede originele Vlaamse prozapublicatie het licht zag, neemt de ruimtelijke beeldspraak dan ook een belangrijke plaats in:

Sedert de Romeinsche overwinnaer, die de eerste als een roofgier, zyne klaeuwen in den bodem onzes schoonen Vaderlands sloeg, hebben meer andere uitlandsche meesters den staf met hoogmoed over ons gezwaeid. De Belgen hebben nochtans dit vreemde juk nooit met lydzaamheid gedragen. Nimmer kon de uitheemsche beheerscher, zyn vaandel onwrikbaer in onzen grond planten: nimmer kon hy den Belgen hunnen naem en hun kenmerk ontrooven.

[...] wanneer een dwingeland dit heilig erfdeel raekte, – dan ging een schreeuw van wraek uit het Belgenland op – en de uitheemschen verdwenen geslacht of verjaegd. Ook is er op den bodem onzes lands, geen plekje, waer op het bloed onzer Vaderen niet voor tael en vryheid gestroomd hebbe: geen plekje dat niet met het bloed van den uitlander is besmet geworden. Van Cesars tyden af, tot op het einde der achtende [sic] eeuw, heeft het zwaerd der Belgen geene scheede gevonden om te rusten⁹.

De pas verworven Belgische nationaliteit is sterk aan de *grond* van dat nieuwe land verbonden: Conscience heeft het over “den bodem onzes schoonen Vaderlands”, “onzen grond” en “den bodem onzes lands”. Het is precies die “heilig[e]” grond die telkens door de “uitlander” geschonden en overweldigd is, onrechtmatig en met geweld ingenomen: “klaeuwen” werden “in den bodem onzes schoonen Vaderlands” geslagen, vaandels werden “onwrikbaer” in onze grond geplant, en er is geen enkel stukje grond te vinden dat niet doordrenkt is met bloed – het vruchtbare bloed van “onze[] Vaderen”, vergoten in hun vrijheidsstrijd, én het bloed “van den uitlander” dat de grond “besmet” heeft. De vreemdelingen zijn, zoals het even verder nog klinkt, “degenen die het Vaderland met vreemde voeten betreden en besmetten.”

Het grondgebied dat vanaf 1830 ‘België’ zou vormen, had in de loop van grofweg twee eeuwen deel uitgemaakt van het Spaanse, het

⁸ Hobsbawm, E.J., *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality*. Cambridge, University Press, 1990, p. 19.

⁹ Conscience, Hendrik, *Phantazy*. (P). Antwerpen, De Cort, 1837, p. I-II.

Oostenrijkse en het Franse rijk. Na de val van Napoleons keizerrijk in 1814 besloten de Geallieerden om de Zuidelijke en Noordelijke Nederlanden te herenigen in het Verenigd Koninkrijk van Willem I, om zo een bufferstaat tegen Frankrijk in het leven te roepen. In 1830 zou België zich echter van het Noorden afscheiden. Met de onafhankelijkheid deed de roep naar een duidelijke explicitering van 'het' Belgisch nationaal bewustzijn zich sterk horen.

Uit heel wat studies¹⁰ blijkt dat er reeds lang voor de onafhankelijkheid, en zeker vanaf de Oostenrijkse periode, wel degelijk sprake was van een bewust gevoel van samenhang én eigenheid onder de bevolking van de Zuidelijke Nederlanden, een gevoel dat een eerste culminatie kende in de Brabantse revolutie van 1789¹¹. Tijdens de Franse en vooral de Hollandse periode groeide dit nationaliteitsgevoel nog, en breidde het zich ten slotte zelfs uit tot het prinsbisdom Luik, dat zich voorheen steeds zelfstandig had opgesteld¹². De Belgische staat was dus niet de artificiële constructie van enkele diplomaten, zoals de mythe het wil, en de nationale geest in de eerste Belgische historische romans (en voornamelijk in hun voorwoorden) komt niet uit het

¹⁰ De literatuur over de groei van een nationaal Belgisch bewustzijn is erg uitgebreid. Ik vermeld een aantal belangrijke monografieën en artikels: Dubois, Sébastien, *L'invention de la Belgique. Genèse d'un État-Nation 1648-1830*. Bruxelles, Éditions Racine, 2005; Koll, Johannes, 'Die belgische Nation'. *Patriotismus und Nationalbewußtsein in den Süddlichen Niederlanden im späten 18. Jahrhundert. (DbN)*. Niederlande-Studien Band 33. New York/Münster/München/Berlin, Waxmann, 2003; Stengers, Jean, *Histoire du sentiment national en Belgique des origines à 1918. Tome 1. Les racines de la Belgique. Jusqu'à la Révolution de 1830. (Hsn)*. Bruxelles, Éditions Racine, 2000; Verschaffel, Tom, *De hoed en de hond. Geschiedschrijving in de Zuidelijke Nederlanden 1715-1794. (Hb)*. Hilversum, Verloren, 1998 (vooral p. 79-98 – interessant is dat Verschaffel het ontluikende natiebeseef verklaart als precies het resultaat van het ontstaan van een nationale geschiedschrijving in de Oostenrijkse periode [98]); Koll, Johannes, "Revolution und Nation. Zur Entstehung von belgischem Nationalbewußtsein im späten 18. Jahrhundert", in: Johannes Koll (red.), *Nationale Bewegungen in Belgien. Ein historischer Überblick*. Niederlande-Studien Band 37. New York/Münster/München/Berlin, Waxmann, 2005, p. 15-40; Roegiers, Jan, "Tussen vrijheid en trouw: het identiteitsbeseef in de Oostenrijkse Nederlanden", in: Deprez & Vos, 1999, p. 29-42; Wils, Lode, "De twee Belgische revoluties", in: Deprez & Vos, 1999, p. 43-50 (45); Stengers, Jean, "La Belgique de 1830, une 'nationalité de convention'?", in: Hervé Hasquin (red.), *Histoire et historiens depuis 1830 en Belgique* (Revue de l'Université de Bruxelles 1981/1-2). Bruxelles, Éditions de l'Université de Bruxelles, 1981, p. 7-19.

¹¹ De in voetnoot 10 genoemde studies over de groei van een nationaal Belgisch bewustzijn zijn eensluidend over de belangrijke rol van 1789. Ik citeer hier enkel Stengers: "1789 est l'instant idéal [...] pour apercevoir, au moment où elle apparaît pour la première fois sur la scène politique, une nationalité belge incontestable, fondée sur un sentiment d'identité nationale" (Stengers, *Hsn*, p. 151).

¹² Stengers, "La Belgique", p. 14-15 en Koll, *DbN*, p. 42.

niets. Tegen de tijd dat de eerste Vlaamse historische roman in 1837 verscheen, was dit gevoel reeds zo'n zestig jaar oud.

Hoewel een 'Belgisch' nationaal bewustzijn dus niet uit het niets gecreëerd diende te worden, deed de nood zich gevoelen om dit bewustzijn in de eerste jaren en decennia na de onafhankelijkheid op grote schaal uit te drukken in vlot hanteerbare concepten en beelden, en via wegen waardoor ook het minder ontwikkelde deel van de Belgische bevolking aangesproken kon worden¹³. Bovendien heerste er een dubbele annexatiedreiging. Aan de zuidelijke grens bedreigde Frankrijks aloude Rijnsgrensdroom het jonge koninkrijk¹⁴. In het Noorden dreigde Nederland: Willem I had zich sterk verzet tegen een afscheuring van het Zuiden, en wilde de Belgische onafhankelijkheid pas in 1839 officieel erkennen. De roep naar een specifieke invulling van de 'Belgische nationale identiteit' werd hierdoor nog versterkt.

Het is binnen deze context dat de voornamelijk cultuurnationale rol van de vroeg-negentiende-eeuwse Belgische literatuur gesitueerd moet worden. Deze rol bestond er enerzijds in een samenhangend Belgisch

¹³ Tijdens de Oostenrijkse periode was dit nationale bewustzijn toch nog sterk een zaak van intellectuelen, zoals afgelezen kan worden uit Verschaffels bespreking van de rol van de Brusselse Academie (opgericht in 1772) en haar werkzaamheden ten voordele van een uitdrukkelijk "algemene, nationale geschiedenis van de Oostenrijkse Nederlanden" (Verschaffel, *Hh*, p. 61-98 [70]). Stengers' uitvoerige studie laat echter ook een ander beeld zien: zijn onderzoek naar de pamfletliteratuur van de anti-Jozefistische opstandelingen duidt aan dat deze ook zelf geloofden tot één afzonderlijk volk te behoren dat een eigen nationaal karakter bezat (Stengers, *Hsn*, p. 121-151).

Het doel van een synthese van de Belgische geschiedenis werd tijdens de Oostenrijkse periode overigens niet bereikt, onder meer door het voortijdige overlijden van Jan Des Roches, secretaris van de Academie (die echter wel een Latijns schoolboek voor de 'Belgische' geschiedenis afwerkte: *Epitomes historiae Belgicae libri septem, in usum scholarum Belgicae*. 2 vol. Brussel, Typis Regiae Academiae, 1782-1783). De eerste volledige Belgische geschiedenis, Dewez' *Histoire générale de la Belgique*, zou pas tijdens de Franse periode verschijnen: Dewez, Louis Dieudonné Joseph, *Histoire générale de la Belgique depuis la conquête de César*. (Hgb). 7 vol. Bruxelles, Tarte, 1805-1807 (Verschaffel, *Hh*, p. 84-86).

¹⁴ Volgend citaat uit het voorwoord tot Ecrevisses *De Drossaert Clerckx* toont aan dat men in de negentiende eeuw in België erg bevreesd was voor deze veronderstelde Franse 'droom': "Sedert zeven eeuwen beloert de Franschman ons schoon land, en heden meer dan ooit droomt hy anders niets dan Rhyngrenzen" (Ecrevisse, Pieter, *De Drossaert Clerckx. Eene omwerking van de Teuten in de Limburger Kempen. Zedenschets uit de XVIIIe eeuw*. (DC). Brussel, Greuse, 1846, p. 12).

Voor een discursieve analyse van de anti-Franse gevoelens in de voorwoorden tot de Belgische historische romans van de vroege negentiende eeuw – gevoelens die voortkwamen uit de Franse annexatiedreiging –, cf. Bemong, Nele, "Nulla fides Gallis. De Belgische historische roman als medicijn tegen de Franse pest", in: Raf de Bont en Tom Verschaffel (red.), *Het verderf van Parijs*, Alfred Cauchie Reeks 7. Leuven, Universitaire Pers, 2004, p. 223-241 en 312-314.

verleden te ontwerpen ter verdediging tegen het scepticisme van de internationale gemeenschap¹⁵, en anderzijds een gedeeld natiebeseef aan te wakkeren onder de Belgische onderdanen. Beide taken konden het best gerealiseerd worden door terug te grijpen naar de glorierijke episodes van het nationale verleden – wat Jan Assmann “figures of memory” noemt¹⁶. Tegen 1830 was voldoende gebleken dat de historische roman een uitgelezen middel tot het bereiken van deze dubbele doelstelling was.

De vraag of deze literatuur in het Vlaams dan wel in het Frans geschreven moest worden, was van ondergeschikt belang in de eerste twee decennia na de onafhankelijkheid. Zo merkt Nachtergaele op: “[À] l’époque romantique, la Belgique connaissait en fait deux littératures, mais animées par un même patriotisme et inspirées d’un même modèle [...] En un sens [...] la Belgique romantique connaissait une seule et unique littérature, mais en deux langues!”¹⁷ In 1846 drukte Pieter Ecrevisse (auteur van verscheidene Vlaamse historische romans) de in die decennia overheersende onproblematische houding ten opzichte van het tweetalige karakter van een Belgische nationale literatuur als volgt uit in het voorwoord tot *De Drossaert Clerckx*: “Schept, en helpt mede tot het scheppen eener vaderlandsche letterkunde; zy zal de hechtste steunpilaer zyn van het nationale gebouw! Schryft fransch, of schryft vlaemsch; maer weest Belgen in uwe schriften!”¹⁸

Vic Nachtergaele stelt dat het verbindende element tussen deze ‘twee literaturen’ voornamelijk in hun gemeenschappelijke thematiek gezocht moet worden. Hoe contradictoir het misschien ook lijkt, dit “weest Belgen in uwe schriften” kwam in de praktijk vooral neer op het schrijven over Vlaanderen:

¹⁵ Voor voorbeelden van dit internationale scepticisme, cf. onder meer Stengers, “La Belgique”, p. 7-9 en 16-18, en Lope, Hans-Joachim, “Zur Diskussion um die ‘Identität’ der Belgier im Umfeld der Revolution von 1830”, in: *Nationale und kulturelle Identität. Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewusstseins in der Neuzeit*. Herausgegeben von Bernhard Giesen. Frankfurt am Main, Suhrkamp-Taschenbuch Wissenschaft, 1991, p. 426-450 (433-440).

¹⁶ Assmann, Jan, “Collective Memory and Cultural Identity”, in: *New German Critique. An Interdisciplinary Journal of German Studies* 65 (1995), p. 125-133 (129).

¹⁷ Nachtergaele, Vic, “D’une littérature deux autres”, in: *La Belgique, espace comparatiste. Revue de littérature comparée* 75 (2001) 3, p. 363-377 (364). Voor vergelijkbare stellingen, cf. onder meer Lope, “Zur Diskussion”, p. 428; Couttenier, Piet, “Nationale beelden in de Vlaamse literatuur van de negentiende eeuw”, in: Deprez & Vos, 1999, p. 60-69 (61); Berg, Christian, “Le déficit symbolique: la littérature française face au mouvement flamand en Belgique au XIXme siècle”, in: Hans Felten en Hans-Joachim Lope (red.), *Literatur im französisch-sprachigen Belgien*. Akten der Belgienaktion des Deutschen Romanistentages Aachen (25-27.9.1989). Herausgegeben von Hans-Joachim Lope. Frankfurt am Main/Bern/New York/Paris, Peter Lang, 1990, p. 161-172 (162).

¹⁸ Ecrevisse, *DC*, p. 15.

Toutefois, la chose la plus étonnante ne me semble pas être le choix de la langue, mais la présence d'une thématique unique dans les deux langues: la thématique flamande. La vogue du roman historique aidant, nos auteurs – néerlandophones et francophones – se lançaient indifféremment dans la glorification du passé de la Flandre, présentée comme le berceau de la Belgique! Il suffit de passer en revue les titres des romans parus entre 1830 et 1850, ou mieux encore, de lire les préfaces de ces romans, pour se convaincre de l'omniprésence du thème de la Flandre [...] la Flandre médiévale est rêvée comme le berceau de la Belgique actuelle¹⁹.

Deze paradox kan verklaard worden als we in het achterhoofd houden dat het belangrijkste probleem waarmee een ieder die zich met de Belgische geschiedenis inliet, geconfronteerd werd, het gebrek aan continuïteit in die geschiedenis was. Tot 1830 kon de geschiedenis van België gekenmerkt worden als wisselvallig (in de opeenvolging van regeringen)²⁰ én (geografisch) versnipperd. De geografische vereniging die uit de Septemberrevolutie resulteerde, was enigszins problematisch: plots werden verschillende, historisch onafhankelijke vorstendommen in een nieuwe natiestaat bijeengebracht. De vraag drong zich op hoe een dergelijke diversiteit adequaat verwerkt kon worden tot een 'Belgische' eenheid, zodat de nationale geschiedenis de loutere juxtapositie van de diverse geschiedenissen van de oude vorstendommen zou kunnen overstijgen.

De oplossing waarvoor een meerderheid van de Belgische geschiedkundigen en romanciers koos, was om de Belgische geschiedenis te verbinden met of 'op te hangen aan' de geschiedenis van één bepaald vorstendom²¹. Het populairste vorstendom in dit opzicht was het oude graafschap Vlaanderen²², en dit had voornamelijk te maken met de

¹⁹ Nachtergaele, "D'une littérature", p. 366.

²⁰ Op deze wisselvalligheid, die tegelijk "de kwintessens en het centrale probleem [vormt] van het verleden dat [de historici] dienden te beschrijven", kom ik later in deze bijdrage nog terug (Tollebeek, "Enthousiasme", p. 64).

²¹ Idem, p. 64-65; Verschaffel, *Hb*, p. 84-86; Peeters, Evert, *Het labyrint van het verleden. Natie, vrijheid en geweld in de Belgische geschiedschrijving 1787-1850. (LV)*. Leuven, Universitaire Pers, 2003, p. 49-51.

²² Des Roches stelde echter de geschiedenis van het hertogdom Brabant centraal (Verschaffel, *Hb*, p. 85-86), en Dewez deed dit aan het begin van de negentiende eeuw ook nog. Voor een beschrijving van de evolutie waardoor het graafschap Vlaanderen het hertogdom Brabant verving als kader en uitgangspunt voor een 'algemene' Belgische geschiedenis, cf. de Schryver, Reginald, "Vlaams bewustzijn en interpretatie van het Belgische verleden. Vragen rond wederzijdse beïnvloeding", in: *Handelingen van de Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis XLII* (1988), p. 73-92 (79-87).

sterke anti-Franse gevoelens die de meeste Belgen koesterden. De Vlaamse Gemeenten werden gaandeweg beschouwd als de hoeksteen van het Belgische vaderland²³. Dat ook de Frans-Belgische romanciers en critici deze opvatting deelden, blijkt onder meer uit de anonieme recensie van Coomans' *Richilde* in de *Revue de Bruxelles*: "l'histoire de la Flandre, c'est presque celle de la Belgique tout entière; et cette vérité historique n'a pas besoin de preuves"²⁴.

2. HISTORISCHE ROMANS: HERINNEREN ZE AAN EEN GLORIEUS VOORVADERLIJK VERLEDEN, OF SCHEPPEN ZE HET JUIST?²⁵

De eerste nationaal geïnspireerde geschiedkundige werken waren dus in de eerste plaats geconcipieerd als bijdragen aan de constructie, consolidatie en bekrachtiging van een nationale identiteit. De auteurs moesten eenheid, specificiteit en continuïteit verschaffen aan het nationale verleden. Dit tot stand brengen en consolideren van een nationale identiteit was een taak die gedeeld werd door historici, schilders, historische romanciers, monumentbouwers, organisatoren van historische optochten, enz., die allen unaniem trachtten om het Belgische volk te doordringen van de grootsheid van het nationale verleden²⁶. Tot

²³ "Lapidair geformuleerd wordt het: Vlaanderen was België en België was Vlaanderen" (de Schryver, "Vlaams bewustzijn", p. 91); cf. ook Tollebeek, Jo, "Historical Representation and the Nation-State in Romantic Belgium (1830-1850)", in: *Journal of the History of Ideas: a Quarterly Devoted to Cultural and Intellectual History* 59 (1998) 2, p. 329-353 (339-340).

²⁴ [Anoniem], [recensie van *Richilde, ou Épisodes de l'histoire de la Flandre, au onzième siècle* door Coomans aîné], in: *Revue de Bruxelles* 3 (juli 1839), p. 187-190 (187). Cf. ook de Schryver, "Vlaams bewustzijn", p. 87.

²⁵ In verband met het element van uitvinding en de rol van mythen, cf. Wils, Lode, "Naties en nationale bewegingen. De aanbreng van internationaal historisch en sociologisch onderzoek", in: Lode Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en Geschiedenis*. Historische opstellen, gebundeld en aangeboden aan de schrijver bij het bereiken van zijn emeritaat als hoogleraar aan de K.U.Leuven. Leuven, Davidsfonds, 1994, p. 431-449 (448-449). Cf. ook de titels van volgende studies over het nationalisme: Hobsbawm, E.J. en Terence Ranger (red.), *The Invention of Tradition*. Cambridge, University Press, 1983; Anderson, Benedict, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Herziene ed. London/New York, Verso, 1996; Dubois, *L'invention de la Belgique. Genèse d'un État-Nation 1648-1830*.

²⁶ Cf. bijvoorbeeld Pil, Lut, "De schilderkunst in dienst van het jonge België", in: Deprez & Vos, 1999, p. 51-59 en Verschaffel, Tom, "Het verleden tot weinig herleid. De historische optocht als vorm van de romantische verbeelding", in: Jo Tollebeek, Frank Ankersmit en Wessel Krul (red.), *Romantiek & historische cultuur*. Groningen, Historische Uitgeverij, 1996, p. 297-320 (304).

op het einde van de negentiende eeuw was er in België sprake van een werkelijk 'integrale historische cultuur'²⁷. In dit opzicht is het trouwens interessant dat verscheidene historische romanciers ook nationale geschiedenissen van België schreven²⁸. De historiografische praktijk van de eerste helft van de negentiende eeuw had veel gemeen met de historische literatuur: historici schreven eveneens uitvoerige historische verhalen, en deze verhalen waren niet enkel gebaseerd op materiaal afkomstig uit archieven en bibliotheken, maar steunden ook "op een heterogeen geheel van mythen en metaforen, stereotypen en allegorieën"²⁹. De fictionalisering van de verhalen in de historiografie ging bijna net zo ver als in de historische romans³⁰.

De historische romans die tijdens de eerste decennia na de Belgische onafhankelijkheid geschreven werden³¹, wilden de lezer over het algemeen "le tableau fidèle d'une époque glorieuse pour la Belgique" bieden³². Deze scènes waren meestal afkomstig uit periodes "[d]excès de l'oppression, sous laquelle un gouvernement étranger fit gémir ces malheureuses provinces"³³. Precies in deze periodes, zo werd gesteld, boden onze voorouders op indrukwekkende én wettelijke manier verzet tegen de verdrukkers, zodat historische romans die zich op deze periodes richtten, een ideale mogelijkheid boden om te tonen en in herinnering te brengen "comment nos ancêtres surent défendre leurs droits, et par quel mélange extraordinaire de génie, de persévérance, de courage et de vertu [...] [ils reconquissent] la liberté"³⁴. Op die manier werd het latente probleem "[of how to] share the perspective of the loser and at the same time let those losers play a sustaining, 'positive' role in the historical process" opgelost door precies het verzet van de voorvaders tegen de achtereenvolgende overwinnaars in de verf te te zetten³⁵. Het thema van de Belgische geschiedenis als een onafge-

²⁷ Tollebeek, Jo, Frank Ankersmit en Wessel Krul, "Verantwoording", in: Tollebeek, Ankersmit & Krul, 1996, p. 7-15 (9 en 14).

²⁸ Onder meer H.-G. Moke, Jules de Saint-Genois en Hendrik Conscience.

²⁹ Tollebeek, "Enthousiasme", p. 62. Cf. ook Peeters, *LV*, p. 18 en 156-157.

³⁰ Cf. Nachtergaele, Vic, "Roman historique et identité nationale", in: Hans-Joachim Lope (red.), *L'écrivain belge devant l'histoire: colloque international organisé à l'Université de Marburg les 12 et 13 octobre 1990*. Frankfurt am Main, Lang, 1993, p. 9-24 (13-14).

³¹ De oudste Belgische historische romans dateren overigens reeds uit de periode van het Verenigd Koninkrijk: in 1827 publiceerde H.-G. Moke de allereerste 'Belgische' historische roman, *Le Gueux de Mer*, en reeds in 1828 verscheen zijn tweede roman, *Le Gueux des Bois ou les Patriotes Belges de 1566*. (*GdB*). Bruxelles, Lebègue, 1828.

³² Moke, *GdM*, p. 1.

³³ *Ibid.*

³⁴ *Idem*, p. I-II.

³⁵ Tollebeek, "Historical Representation", p. 345.

broken keten van vreemde heerschappijen was dan ook een wijdverbreid thema, niet enkel in de historische romanliteratuur – in het voorwoord tot *Hembyse* (1835) schrijft Jules de Saint-Genois: “la question vitale [est] la question de principe de nationalité ou de domination étrangère pour nos provinces”³⁶ – maar ook in de nationale geschiedschrijving³⁷.

Het thema was echter volledig aan de verbeelding ontsprongen: vóór de Franse invasie had de bevolking de legitieme vorsten (“de *princes naturels*”) nooit als bezetters ervaren. De mythe, die pas in de negentiende eeuw opdook³⁸ maar na 1830 een enorme verspreiding kende, werd zelfs officieel vastgelegd in 1860, toen ze opgenomen werd in de *Brabançonne*, het nationale volkslied. Ze vindt haar oorsprong in de periode van het Verenigd Koninkrijk: voorstanders van de unificatie ondergingen toen de invloed van een in het Noorden reeds bestaande interpretatie van de zestiende-eeuwse scheiding, die stelde dat de Opstand het Noorden had bevrijd van de Spaanse tirannie, terwijl het Zuiden onder het vreemde juk was gebleven. Tegenstanders van het Verenigd Koninkrijk projecteerden op hun beurt, vanuit een anti-Hollands gevoel, de Franse en de Hollandse verdrukking op de hele Belgische geschiedenis³⁹.

Dit is een duidelijk voorbeeld van wat Jan Assmann één van de kenmerken van het culturele geheugen noemt, namelijk “its capacity to reconstruct”. Het culturele geheugen “always relates its knowledge to an actual and contemporary situation”, zo stelt Assmann⁴⁰. Afhankelijk van de contemporaine noden wordt een bepaalde herinnering uit het archief van potentialiteiten geactualiseerd. De particuliere politieke omstandigheden, en vooral het scepticisme van de buurlanden tegenover (de toekomst van) deze nieuwe Belgische staat, noopten geschiedschrijvers en romanciers ertoe om precies *deze* zestiende-eeuwse, Noord-Nederlandse interpretatie uit te werken, om op die manier toch *enige* consistentie te verlenen aan de Belgische nationale geschiedenis.

³⁶ De Saint-Genois, Jules, *Hembyse. Histoire gantoise de la fin du XVIe siècle*. 3 vol. Bruxelles, Meline, 1835, vol. 1, p. VII.

³⁷ Hier duikt het eerder vermelde problematische aspect van ‘afhankelijkheid’ in de Belgische geschiedenis op. Cf. Stengers, Jean, “Le mythe des dominations étrangères dans l’historiographie belge”, in: *Revue belge de philologie et d’histoire* 59 (1981), p. 382-401.

³⁸ Het oudste voorbeeld dat Stengers gevonden heeft, dateert uit 1814 (Stengers, “Le mythe”, p. 386).

³⁹ Stengers, “Le mythe”, p. 383 en 387-391.

⁴⁰ Assmann, “Collective Memory”, p. 130.

3. CONTEMPORAINE POLITIEKE CONSTELLATIES VERLENEN EEN TOEKOMSTGERICHTE ORIËNTATIE AAN WAT IN FEITE EEN "MEMORY GENRE" IS

Hendrik Conscience was de eerste om het vreemde juk waar 'België' zo lang aan onderworpen was geweest, én het daaruit voortvloeiende 'Belgische' verzet, te thematiseren in een voorwoord tot een *roman*. In 1837 schreef hij in het voorwoord tot *Phantazy* de volgende (eerder reeds geciteerde) passage:

Sedert de Romeinsche overwinnaer [...] hebben meer andere uitland-sche meesters den staf met hoogmoed over ons gezwaaid. De Belgen hebben nochtans dit vreemde juk nooit met lydzaamheid gedragen. Nimmer kon de uitheemsche beheerscher, zyn vaendel onwrikbaer in onzen grond planten: nimmer kon hy den Belgen hunnen naem en hun kenmerk ontrooven⁴¹.

Hij was tevens de eerste romancier die wees op de sterke discrepantie tussen "onze Vaders" en hun contemporaine nageslacht. Waar de voorvaders zo heldhaftig elke poging tot corrumpering van hun "nationale karakter" hadden weerstaan, en nooit hun brandende vrijheidsliefde verloren hadden, gaven zijn tijdgenoten volgens Conscience al te gemakkelijk toe aan de buitenlandse (vooral Franse) druk, zowel op politiek als op cultureel vlak:

Hoe ver zyn toch de meeste Belgen van hunne Vadersen nu verbasterd! – Door lage baetzucht gedreven, en om de uitheemsche meesters te vleien, verzaken zy hunne moedertael; kruipen vóór den vreemdeling met gebukten hoofde; – en achten zich genoeg om hunne verlooche-ning beloond, wanneer de Franschman zich geweerdigt, deze slaven een gering ambt toe te werpen. Zy loopen met vernedering aen den leiband der volkbedervers, en dienen als voetknechten, degenen die het Vaderland met vreemde voeten betreden en besmetten.

Hebben deze bastaerden, ô Hemel! geene ziel meer om te voelen, dat de voet van den uitlander hun den nek drukt? – Geen hart meer dat jaegt! – Geen stroomend bloed – dat zy het erfdeel hunner vadersen, den uitlander voor geld en gunst verkoopen...! O Parias! Gevloekte vaders! Gy bederft uwe eigene zonen en brengt slaven voort. – Gevloekte moeders! de verbastering zit in uwe borsten, en de zuigeling die gy kweekt, haelt het vreemde bloed uit uwe aderen⁴².

Een jaar later, in het voorwoord tot *De Leeuw van Vlaenderen of de Slag der Gulden Sporen*, herneemt Conscience dit thema nogmaals:

⁴¹ Conscience, *P*, p. I.

⁴² Idem, p. II.

“Wanneer men met eenen zucht naer vaderlandschen roem de kronyken doorbladert, komt eene aendoening van spyt en schaemte ons treffen, by de overtuiging dat wy onzen Vaderen zoo weinig gelyken. [...] wy [zyn] van onzen ouden roem vervallen”⁴³. “[D]e *Natie* [is] in eenen laffen slaep vervallen”, besluit hij⁴⁴, maar tot zijn vreugde lijken de dingen ten goede te veranderen. De laatste jaren kon een steeds toenemend aantal voorbeelden gevonden worden van Belgen die probeerden om naar het voorbeeld van de illustere voorvaders te leven en hun nagedachtenis te verspreiden. Ter illustratie van het discours dat Conscience hanteert – een discours dat zowel organisch als religieus geïnspireerd is, en dat erg populair zal worden in de volgende jaren – citeer ik de volledige passage:

Want er zyn nog genoeg aderen, waerin het noorderbloed zuiver en kokend rond vliet: nog Belgen, die hunne Vaderen gelyken: nog heldhafte mannen, wien het hart by een vlaemsch woord feller mag kloppen – en die nooit hunne moedige hoofden vóór den Franschman gebukt hebben. [...] Wy Teutonen – wy kinderen van het noorden, wy hebben den steen van het graf onzer Ouders opgetild: het gewyde gebeente, de heilige naem en krachtige tael er uitgehaeld; en als een’ standaert boven de volken opgesteken. [...] Nu ryst onze oude roem nogmaels uit de vergetelheid op [...] want nu zyn er Belgen die by het Heiligdom waken en den naem der helden bewaren en verkondigen⁴⁵.

Conscience onderkent een wedergeboorte, een renaissance van die aloude roem, en deze opvatting wordt gedeeld door de Frans-Belgische romancier Jules de Saint-Genois⁴⁶. Door te stellen dat 1830 niet de *creatie* van een natie was, maar simpelweg het *ontwaken* “from a deep ‘sleep of the spirit’”⁴⁷, onderschrijft Conscience het discours van de contemporaine historici. Met Gellner kunnen we het discours van Conscience en zijn tijdgenoten ontmaskeren als een doelbewuste, weloverwogen constructie: “nationalism is *not* the awakening of an old, latent, dormant force, though that is how it does indeed present itself”⁴⁸.

⁴³ Conscience, Hendrik, *De Leeuw van Vlaenderen of De Slag der Gulden Sporen*. (LvV). Tekstkritische editie door Edward Vanhoutte. Met een uitleiding van Karel Wauters. Tielt, Lannoo, 2002 [1838], p. 11.

⁴⁴ Idem, p. 13.

⁴⁵ Conscience, P, p. II-III.

⁴⁶ De Saint-Genois, Jules, *Le Faux Baudouin (Flandre et Hainaut)*. (FB). 2 vol. Bruxelles, Librairie Polytechnique – Gand, Librairie Générale, 1840, vol. 1, p. vi.

⁴⁷ Geciteerd naar Tollebeek, “Historical Representation”, p. 335. Cf. Wils, “Naties”, p. 432-33 voor een gelijkaardige slaapmetafoor, zij het hier met betrekking tot het *Vlaamse* nationalisme.

⁴⁸ Gellner, Ernest, *Nations and Nationalism*. Oxford, Basil Blackwell, 1983, p. 43.

De verklaring hiervoor is opnieuw te vinden in het politieke klimaat. Niet iedereen geloofde in de levensvatbaarheid van de in 1830 ontstane staat. "Vooral in het buitenland meenden velen dat de Belgische nationale identiteit slechts 'une nationalité de convention' was, met een natiebeseft dat enkel in de retoriek van een handvol functionarissen bestond en onmogelijk de nieuwe staat kon schragen"⁴⁹. Deze nieuwe natiestaat diende daarom voorzien te worden van de nodige ouderdomspapieren, om zo zijn onafhankelijke status te legitimeren en te versterken. Het moest duidelijk gemaakt worden dat de jonge Belgische staat niet het artificiële product was van de diplomatieke grillen van de Grote Machten, maar, integendeel, de politieke manifestatie van een oud, als het ware 'natuurlijk' nationaal bewustzijn dat het Belgische volk verenigde.

De geschiedschrijving en de historische literatuur moesten bewijzen dat België inderdaad een jonge natie was, maar tegelijkertijd ook een oude. Deze zucht naar herinneringen aan vroegere Belgische glorie heeft, zoals De Lailhacar juist opmerkt met betrekking tot het culturele geheugen, niet alleen aan zowel het heden als het verleden deel, maar draagt ook een toekomstdimensie in zich, aangezien deze herinneringen bijdragen aan de constructie van een onbetwistbare Belgische identiteit ("the intention to dig out [the past] is, like any 'telos', future-oriented"⁵⁰).

Aan de literatuur wordt expliciet de taak toebedeeld een Belgisch bewustzijn te creëren door terug te grijpen naar een verleden dat door alle Belgen gedeeld wordt, en door de continuïteit van het heden met dat glorieuze verleden in de verf te zetten. Zowel romanciers als historici ervoeren de noodzaak om hun land te voorzien van een 'raison d'être' binnen het kader van de internationale gemeenschap.

4. CONSCIENCES ORGANISCHE NATIONALITEITSCONCEPT EN ZIJN INVLOED OP ECREVISSE

Al deze argumenten ten gunste van een onafhankelijk België waren gericht aan de sceptische buurlanden. De historici en literatoren schreven echter in de eerste plaats voor hun landgenoten, omdat de Belg

⁴⁹ Tollebeek, "Enthousiasme", p. 60; cf. ook Stengers, "La Belgique", p. 8.

⁵⁰ De Lailhacar, Christine, "Fragments of Fictional Memory as Building Blocks of Identity", in: Raymond Vervliet en Annemarie Estor (red.), *Methods for the Study of Literature as Cultural Memory*. Amsterdam/Atlanta, Rodopi, 2000 (= *Literature as Cultural Memory* 6), p. 253-268 (253-254).

zonder de nodige kennis van het nationale verleden “un étranger dans sa patrie” zou blijven, “een vreemdeling in eigen huis”⁵¹. Daarom diende de Belgische nationale geschiedenis ook, en misschien zelfs *vooral*, gepopulariseerd te worden binnen België zelf. Immers, “[t]hrough its cultural heritage a society becomes visible to itself and to others”⁵². Het verleden diende opgenomen te worden in een veel ruimere historische cultuur, en historische romans vormden het ideale middel om dat doel te bereiken. De criticus Charles Faider wijst hier overigens letterlijk op in zijn recensie van de Saint-Genois’ *Hembyse* in de *Revue belge*:

il est surtout remarquable, et il nous serait facile de le prouver, que chaque fois qu’un peuple s’est constitué, le roman historique s’est fait lire avec avidité, parce que les hommes ont un besoin inné de connaître les siècles où vécut leurs pères: c’est là le lien mystérieux et indissoluble qui unit les générations mortes aux générations vivantes⁵³.

We hebben gezien dat Conscience een herleving van het roemrijke Belgische verleden onderkende. Een analyse van de ideologische teneur van zijn voorwoorden onthult dat er in zijn opvatting geen andere mogelijkheid bestond *dan* een herleving. Conscience maakt overvloedig gebruik van de woorden “stam”, “bloed” en “bodem”, waardoor er een organisch nationaliteitsconcept ontstaat⁵⁴: naties zijn in deze opvatting een organisch gegeven, geworteld in de *grond*, gevoed en in stand gehouden door het *bloed*. Cruciaal in Conscience’s discours, en veelzeggend met betrekking tot zijn ideologie, zijn de herhaalde verwijzingen naar *onze* vaders en voorvaders en *hun* vrijheidsliefde en nationale bezieling. Door het expliciete gebruik van het voorwoord *ons* in relatie tot de voorvaders, door zijn tijdgenoten (en

⁵¹ Verschaffel, *Hb*, p. 421. Deze uitdrukking komt reeds voor in de openingszinnen van het voorwoord tot de eerste Belgische nationale geschiedenis (Dewez, *HgB*, vol. 1, p. I-II).

⁵² Assmann, “Collective Memory”, p. 133; mijn cursivering.

⁵³ Faider, Charles, [recensie van *Hembyse. Histoire gantoise de la fin du XVIe siècle* door Jules de Saint-Genois], in: *Revue belge* 3 (1836), p. 141-150 (144).

⁵⁴ Enkele voorbeelden: “den wortel onzes stambooms” (Conscience, *P*, p. II); “als of myn stam geene wortelen in de wieg der volkeren had” (Conscience, *LvV*, p. 15); “er zyn nog genoeg aderen, waerin het noorderbloed zuiver en kokend rond vliet” (Conscience, *P*, p. II); “zy [...] dankten God dat het Hem beliefd had hen op dien heldenbodem te laten geboren worden” (Conscience, *LvV*, p. 11). Cf. ook de eerder geciteerde passage uit het voorwoord tot Conscience’s *Phantazy*.

In de jaren 1860 werd het *Vlaamse* nationalisme geconceptualiseerd via een gelijkaardig organisch discours. Cf. bijv. Wils, “Naties”, p. 432 met betrekking tot het organische discours van Gezelle en Verriest.

bij uitbreiding de latere generaties lezers) uitdrukkelijk *hun* zonen te noemen, *hun* afstammelingen, en door voortdurend het voornaamwoord *wij* in de mond te nemen, creëert Conscience een genealogie die ons in staat stelt deel te hebben aan die oude roem, die vrijheid en die nationale bezieling. Een “imagined community” wordt tot stand gebracht, om Andersons terminologie te gebruiken, en van relatieve vreemden worden de Belgen plots intiem vertrouwd met hun vaderland en de geschiedenis ervan. ‘Wij’ zijn immers geboren op diezelfde “heldenbodem” en hetzelfde “noorderbloed” vloeit door ‘onze’ aders. De enige voorwaarde om opnieuw te worden wat ‘wij’, als een natie en een volk, eens waren, is dat we ons het verleden moeten herinneren. Als we dat doen, ligt de weg vrij om “*onzen* ouden roem, *onze* tael, – *onze* luisterryke geschiedenis, en alles wat wy van *onze* vaderen geërfd hebben [te heroveren] [...] En zoo worde de roemryke naem tot het einde der wereld voortgezet, ondanks de aanslagen der volkbedervers”⁵⁵.

Dit discours werd in de volgende jaren ook onder romanciers erg invloedrijk⁵⁶. In 1840, slechts twee jaar na het verschijnen van *De Leeuw van Vlaenderen*, waaruit het vorige citaat genomen is, roemde de Frans-Belgische romancier Jules de Saint-Genois “[le] sol où nous avons vu le jour”⁵⁷ en noemde hij de geschiedenis van ons land “nos titres de noblesse”⁵⁸. Maar de trouwste navolger van Conscience’s genealogie kan gevonden worden in Pieter Ecrevisse. In 1845 somde deze in het voorwoord tot zijn *Verwoesting van Maestricht* de pijlers van “ons volksbestaen” op:

Deze hoofdvereischen des volksbestaens [ingewortelde gebruiken, voorvaderlyke herinneringen, [...] en dat eigenaerdige, onverbasterde volkskarakter dat het eene volk by uitsluiting van het andere bezit] bezitten wy in eenen hoogen graed op onzen bodem: zoo lang als zy bestaan, hebben wy voor het verlies onzer nationaliteit niet te duchten. Een volk wordt slechts dan onderjukt, wanneer men het van deze dryfveeren heeft beroofd, wanneer men eerst het eigendomlyke volksgevoel heeft uitgedoofd!⁵⁹

⁵⁵ Conscience, *LvV*, p. 15; mijn cursivering.

⁵⁶ Onder historici gold dit discours al veel langer, cf. de onder voetnoot 10 genoemde studies. Peeters heeft dit discours uitgebreid geanalyseerd voor de geschiedschrijving in de periode 1787-1850 (Peeters, *Lv*).

⁵⁷ De Saint-Genois, *FB*, p. vii.

⁵⁸ Idem, p. vi.

⁵⁹ Ecrevisse, Pieter, *Verwoesting van Maestricht. Historische tafereelen uit de XVI^{de} eeuw*. (*VvM*). 2 vol. Antwerpen, Buschmann, 1845², vol. 1, p. 9.

Voor deze “hoofdvereischten” acht Ecrevisse de tijd verantwoordelijk: ze zijn niet verschuldigd aan de omstandigheden, ze zijn niet ‘accidenteel’; integendeel, ze maken de eeuwenoude, “voorvaderlijke”, historisch gegroeide, eigen-aardige, eigen-dommelijke, “onverbasterde” essentie van ons volk uit. De uniciteit van de natie wordt dus benadrukt: het gaat om een “eigendomlyk” volksgevoel “dat het eene volk by uitsluiting van het andere bezit”. Enkel naties die uniek zijn, verdienen immers onafhankelijkheid en een eigen staat, een eigen ‘stuk grond’.

De voorvaderlijke deugden en zeden worden naar voren geschoven als de enige adequate verdediging tegen buitenlandse annexatiedreigingen en de enige garantie op een duurzame onafhankelijkheid. In 1837 sanctificeerde Conscience dit erfdeel reeds in het voorwoord tot zijn tweede literaire werk, *Phantazy*, door het “[het] heilig erfdeel” te noemen⁶⁰. In overeenstemming met de cultuurnationale rol die de historische literatuur toegewezen kreeg, eindigde Ecrevisse zijn *Verwoesting van Maastricht* in 1845 met de volgende aansporing aan het adres van zijn landgenoten:

Mogten wy eenige vonken van dat vaderlandsvuer, hetgeen in den boezem onzer voorvaders zoo zeer gloeide, op nieuw ontsteken en by de onverbasterden die vaderlandslievende gevoelens bewaren en zeke- ren [...] [zo]dat de ryke schat van deugden, welken wy van de voorvaders erfden, steeds aanwinne! Zyn wy gelyk onze voorouders: *gehecht aen ons eigenzelvig bestaen; fier op ons verleden; vyandig voor alle vreemde onderjukking*⁶¹.

In het voorwoord tot Ecrevisse's eveneens in 1845 verschenen roman *De Bokkenryders in het land van Valkenberg* is Domien Sleeckx aan het woord. Ook hij legt sterk de nadruk op “de bewaring van ons aloud volkskarakter, van onze voorvaderlyke zeden, van onze nationaliteit, van onzen Godsdienst”⁶². De even later door hem gebruikte zinsnede “de grootheden onzes voorledens” impliceert dat de grootse daden van onze voorouders, via de genealogische link, ook potentia- liteiten zijn die ingeschreven zijn in de genen van het Vlaamse volk, dat deelt in een “aloud volkskarakter”⁶³. Via deze genealogische lijn

⁶⁰ Conscience, *P*, p. II.

⁶¹ Ecrevisse, *VuM*, vol. 1, p. 16-17.

⁶² Ecrevisse, [Pieter,] *De Bokkenryders in het land van Valkenberg*. (BIV). Brussel, Greuse, 1845^b, p. III-IV.

⁶³ Reeds in het middeleeuwse Latijn kon het begrip ‘natio’ op een genealogische gemeenschap worden toegepast (Leerssen, Joep, *Nationaal denken in Europa. Een cultuur- historische schets*. Amsterdam, Amsterdam University Press, 2003, p. 109).

wordt de continuïteit tussen heden en verleden benadrukt en als het ware 'bewaard'. Sleeckx was zijn voorwoord begonnen met een citaat uit Ecrevisses artikel "In welken toestand bevindt zich de eenheid der Vlaemsche Letterkunde?" waarin Ecrevisse vaststelde "dat er eens een machtig, ryk en vry volk was [...]; dat het [...] zich thans ellendig en lafhartig laet berooven van den ryken inlandschen schat"⁶⁴. Dat verontrustende contrast wordt door Sleeckx echter, via de benadrukking van de genealogische lijn, teruggebracht tot een tijdelijke neergang, die, gezien de in het "volkskarakter" ingeschreven deugden en sterktes, onvermijdelijk overwonnen zal worden⁶⁵.

5. CONCLUSIE

Belgische historische romanciers lijken in de eerste decennia na 1830 gretig hun medewerking verleend te hebben aan de alom opduikende pogingen om een herkenbare 'Belgische' identiteit te creëren voor het volk dat de streken bewoonde die in 1830 herenigd waren als een bufferstaat tegen Frankrijk. Via de actualisering of activering van bepaalde potentiële herinneringen uit het archief dat geconstitueerd wordt door het collectieve culturele geheugen, vonden de eigentijdse politieke omstandigheden (i.c. de Belgische onafhankelijkheid) hun legitimatie, en dit zowel naar de internationale gemeenschap als naar de Belgische bevolking toe.

Twee problematische aspecten van de 'Belgische' geschiedenis dienden hiertoe een oplossing te krijgen. Enerzijds stelde zich het probleem van de geografisch gefragmenteerde aard van het historische 'Belgische' grondgebied: elk afzonderlijk oud vorstendom had immers zijn eigen geschiedenis. Anderzijds was België vóór 1830 als zodanig nooit onafhankelijk geweest: het had steeds tot een groter rijk behoord. De zoektocht naar een oplossing voor het laatste probleem leidde tot de mythe van de vreemde overheersing als een constant thema in de Belgische geschiedenis. Het eerste probleem vond een oplossing in het beeld van (het oude graafschap) Vlaanderen als de

⁶⁴ Ecrevisse, *BIV*, p. I-II.

⁶⁵ Peeters onderkent een gelijkaardige tendens in Kervyn de Lettenhoves zesdelige *Histoire de Flandre* (Brugge, 1847-1850). De Lettenhove deed eveneens een beroep op het raciale principe van de bloedlijn: "In een raciale redenering kon de teloorgang van het Vlaamse graafschap herleid worden tot een oppervlakte-effect. [...] Onder de huid van de voorvaders stroomde immers vóór en na de teloorgang van de Vlaamse vrijheid hetzelfde bloed" (Peeters, *LV*, p. 106).

wieg van het negentiende-eeuwse België, wat op haar beurt, na 1850, zou leiden tot de opkomst van het *Vlaams* nationalisme.

Tussen 1830 en 1850 bestond er echter een waarlijk *Belgische* literatuur, geschreven in het Vlaams én in het Frans, maar gericht op het bereiken van één enkel doel: het creëren van een Belgisch verleden en, op basis daarvan, de constructie van een Belgische identiteit. Bepaalde karakteristieken van het discours van het latere *Vlaamse* nationalisme, zoals de organisch en religieus geïnspireerde beeldspraak, kunnen reeds aangetroffen worden met betrekking tot het Belgische nationalisme, vooral dan in de voorwoorden van *Conscience* en *Ecrevisse*. Er wordt een intieme genealogische relatie met de voorvaders tot stand gebracht, opdat de Belgische onderdanen zich emotioneel betrokken kunnen voelen bij hun rijke erfenis. De Belgische romanciers van de eerste twee decennia na de onafhankelijkheid wilden de voorouderlijke deugden veilig stellen via een onafgebroken proces van herinnering, om zo een stevig bolwerk tegen de (voornamelijk Franse) verminking van de Belgische geschiedenis op te richten. Enkel zo kon men zeker zijn van een 'Belgische' toekomst.